

Retoryka i dyskurs sędziowski – o relacji koncesywności w uzasadnieniach wyroków

Słowa kluczowe: argumentacja sędziowska, koncesywność, retoryka, uzasadnienie wyroku.

doi: <https://doi.org/10.31286/JP.00132>

Wstęp

Interpretacja prawa wraz z towarzyszącymi jej sposobami wnioskowań i dowodzeń stanowi przedmiot licznych analiz z zakresu teorii i filozofii prawa, logiki, teorii argumentacji czy komunikacji społecznej. O ile uwagę teoretyków i filozofów prawa przykuwają paradygmaty filozoficzne, modele wykładni i uzasadnienia decyzji stosowania prawa (por.: Sarkowicz 2005; Stelmach, Brożek 2006; Rzucidło-Grochowska, Grochowski (red.) 2015), o tyle logicy definiują schematy argumentacyjne, a także badają racjonalność i skuteczność przytaczanych argumentów (por.: Opałek, Woleński 1988; Malinowski i in. 2006). Z kolei językoznawcy i analitycy dyskursu badający komunikację prawniczą – pisemną i ustną – zadają pytania o pragmatyczne aspekty procesu argumentowania, w tym modele interakcji, cechy gatunkowe, strukturę retoryczną czy gramatyczno-leksykalne składniki argumentacji, a ponadto o kontekst, w jakim osadzona jest ta argumentacja (por.: Feteris 1996, 2017; Grabowski 1999; Rzeszutko 2003; Goźdz-Roszkowski 2017, 2020; Dahlman, Feteris 2017).

Sam termin *argumentacja prawnicza* doczekał się komplementarnych definicji w różnych ujęciach i tradycjach badawczych. Niemniej na potrzeby dalszego opisu przyjmuję za Andrzejem Grabowskim (1999: 30), że jest to argumentacja podlegająca obowiązującym przepisom prawa oraz mająca prawniczy cel, tj. uzasadnienie wyroku bądź wygranie toczącego się postępowania. Zakładam także, że obejmuje ona argumentację sądową, która z kolei mieści w sobie zarówno argumentację stron postępowania, jak i argumentację sędziów (Grabowski 1999: 123). Uwzględniając zatem powyższe prawnoteoretyczne ustalenia, a także wkład teorii językoznawczych, w dalszej części rozważań przedstawię możliwość analizy pisemnej argumentacji sędziowskiej z wykorzystaniem interakcyjnego modelu koncesywności opracowanego przez Elizabeth Couper-Kuhlen i Sandrę A. Thompson (1999), a następnie rozwiniętego przez Dagmar Barth-Weingarten (2003), niestosowanego dotychczas w analizach polskiego dyskursu sądowego. Jednocześnie odwołując się do pragmadialektycznego modelu argumentacji Fransa H. van Eemeren i Roba Grootendorsta (1982, 1984), postaram się dowieść, że wyroki z uzasadnieniami można postrzegać jako niemy dialog prowadzony

* magdalena.szczyrbak@uj.edu.pl; ORCID: 0000-0002-0182-0938

przez sędziów oraz ich adresatów. Przy tym szczególną uwagę zwrócę na rolę, jaką w argumentacji sędziowskiej odgrywają współwystępujące *uprzedzanie kontrargumentów* oraz *pozorna zgoda*.

1. Retoryka i dyskurs sądowy

Przypisywane Koraksowi i Tizjaszowi, a przytaczane przez Platona w dialogu *Gorgiasz* określenie retoryki jako „sprawczyni przekonywania” jest najstarszą, choć nie jedyną, definicją sztuki słowa. I tak Arystoteles w słynnym sformułowaniu zawartym w *Retoryce* podkreśla, że *techné rhetoriké* jest umiejętnością metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonujące. Z kolei Kwintylijan w *Kształceniu mówcy* nawiązuje m.in. do Cycerona nawołującego do „mówienia w sposób przystosowany do przekonywania”, Teodektesa zalecającego „prowadzenie człowieka za pomocą mowy do tego, czego pragnie mówca”, Korneliusza Celsusa sugerującego, aby „przemawiać w sposób przekonujący w materii spornych spraw obywatelskich”, czy analizującego mowy sądowe Apolodorosa, wedle którego nadrzędnym zadaniem mowy sądowej jest „przekonywać sędziego i zdanie jego prowadzić do tego, czego sam mówca w mowie pragnie”. Sam Kwintylijan ujmuje retorykę jako „wiedzę w zakresie rzetelnej wymowy”, a w swojej mniej znanej definicji określa ją „przez części”, tj. poszczególne etapy kształtowania tekstu (Lichański 2012).

Z nowożytnych teorii retoryki, skupiających się przede wszystkim na zagadnieniach argumentacji i figuratywności języka (Lichański 2007: 61), warto przypomnieć – szczególnie w kontekście analizowanego w dalszej części argumentacyjnego dyskursu sądowego – poglądy Chaima Perelmana. Współautor *Traktatu o argumentacji* podkreśla, że formy rozumowania „nie mają na celu ustalenia prawdy, lecz oparcie się na rejestrach wartości etycznych, aby stwierdzić to, co prawdopodobne”, zauważając jednocześnie, że „jest to teren retoryki opartej na posługiwaniu się argumentacją perswazyjną”, a nie rozumowaniu logiczno-matematycznym (Paveau, Sarfati 2009: 257). Kluczowe w „nowej retoryce” C. Perelmana, utożsamianej z teorią argumentacji, jest ponadto pojęcie *auditorium uniwersalnego*, stanowiącego idealną normę dyskursu, do którego orator zwraca się za pośrednictwem audytorium partykularnego. Teoretyk zakłada przy tym, że celem argumentacji jest wzmocnienie poparcia audytorium dla tez przedkładanych mu do akceptacji. Określając natomiast zakres retoryki, C. Perelman (2002: 180) stwierdza, że wówczas, gdy „dana informacja chce wywrzeć wpływ na jedną lub wiele osób, ukierunkować ich myślenie, rozbudzić lub uspokoić ich emocje, skłonić do pewnego działania, należy ona do dziedziny retoryki”. Jednocześnie dialektykę, będącą techniką prowadzenia sporu, traktuje jako szczególny przypadek retoryki (Perelman 2002: 180). Odnosząc się natomiast do dyskursu sądowego, C. Perelman formułuje pogląd, że „argumentacja prawnicza (rozumowanie sędziego) ma paradygmatyczny charakter dla wszelkich innych typów rozumowań praktycznych”, wskazując tym samym na szczególne usytuowanie dyskursu prawniczego względem dyskursu ogólnego (Stelmach, Brożek 2006: 162). Co istotne, teoretyk uwytkła również wagę topiki prawniczej, a ponadto bada relację między miejscami wspólnymi (*loci communes*) a miejscami specjalnymi (*loci specifi*ci).

Przydatne dla dalszych rozważań wydaje się także ujęcie Jakuba Z. Lichańskiego (2007: 81), który nawiązując do klasycznych teorii, proponuje rozbudowaną definicję sztuki przekonywania za pomocą słów, utrzymując, że jest ona:

systemem formalnym, w którym określone są reguły konstruowania, analizowania, *resp.* wypowiedzenia nieskończonej liczby poprawnych tekstów zbudowanych ze skończonej liczby poprawnych zdań, *resp.* periodów, przy czym i zdania, *resp.* periody, i teksty, są: – uporządkowane *inwencyjnie, dyspozycyjnie i elokucyjnie* – uporządkowanie to służy przedstawieniu w naoczności określonych idei i odwołuje się do określonych wartości. Zarówno uporządkowanie tekstów, jak i przedstawienie określonych idei oraz odwołanie do określonych wartości są wynikiem aktów intencjonalnych autora.

J.Z. Lichański (2007: 80–81) uznaje ponadto trafność definicji Stefanii Skwarczyńskiej (1954: 324–397), która zrównuje retorykę z „usługowością form syntaktycznych wobec myśli panującej nad tematem, nad wypowiadającym się, nad odbiorcą – czyli myśli panującej nad obiektywną rzeczywistością, a więc człowieka nad światem”, dodając, że „terenem podległym organizacji retorycznej jest wszelka twórczość, której tworzywem jest język: a więc zarówno twórczość żywego słowa, jak i twórczość pisana”. Przekazem myśli wypowiedzianego mają być natomiast „formacje rodzajowe wypowiedzenia” (Skwarczyńska 1954: 324–397), czy, z perspektywy genologii lingwistycznej, gatunki mowy, w tym gatunki użytkowe (por. Furdal 1982). W kontekście dyskursu sądowego są to przykładowo: akt oskarżenia, mowy końcowe, protokół sądowy czy wyrok wraz z uzasadnieniem.

Aby można było właściwie interpretować rolę poszczególnych formacji (gatunków) oraz sytuację nadawczo-odbiorczą komunikacji sądowej, zasadna wydaje się charakterystyka dyskursu sądowego poprzedzona sformułowaniem definicji dyskursu w ogóle. W tym miejscu warto przypomnieć, że wszechobecny w naukach humanistycznych i społecznych termin *dyskurs* jest rozumiany na wiele sposobów. Na potrzeby obecnej analizy przyjmuję za Teunem A. van Dijkem (1997: 2) trójaspektową koncepcję dyskursu, zgodnie z którą pojęcie to odnosi się do: użycia języka, przekazywania idei oraz interakcji. W takim ujęciu przedmiotem analizy badaczy dyskursu sądowego preferujących podejście językowe są wypowiedzi czy teksty powstałe w kontekście komunikacji sądowej, w tym odnośne style wypowiedzi, narzędzia perswazji, a także zastosowane strategie. Interpretacja przekazywanych idei i przekonań, stanowiąca wymiar psychologiczny analizy, sytuuje z kolei badany materiał językowy w kontekście społeczno-kulturowych przekonań dzielonych przez różnych uczestników dyskursu sądowego, np. sędziów, prokuratorów, prawników czy strony postępowania. I wreszcie aspekt socjologiczny badania tegoż dyskursu ukazuje przebieg interakcji oraz społeczne usytuowanie uczestników dyskursu.

Nie sposób tutaj pominąć faktu, że dyskurs sądowy został wyróżniony jako rodzaj retoryczny już przez Arystotelesa proponującego trójpodział na oracje doradcze, sądowe i okolicznościowe (pochwalne). Celem *genus iudiciale*, obejmującego wypowiedzi perswazyjne

odnoszące się do przeszłych wydarzeń, było oskarżać lub bronić, a ponadto kierowano je do słuchacza mającego kompetencję rozstrzygnięcia, tj. sędziego (Lichański 2007: 94). Co więcej, według klasyfikacji Stagiryty mowy sądowe zmierzały do rozdziału sprawiedliwości i niesprawiedliwości. Podobnie postrzega zresztą współczesny dyskurs sądowy Maria T. Lizisowa (2006: 62), zaznaczając, że „uczestnicy komunikacji domagają się prawdy, szczerości i słuszności przy założeniu, że istnieje idealna sytuacja komunikacyjna, która prowadzi do zgody podmiotów w majestacie prawa”. Nie można jednak przy tym zapominać, że prawda jest różnie pojmowana, co widać na przykład w rozróżnieniu terminologicznym na *prawdę sądową* i *prawdę materialną*.

Andrzej Ruszer (2008: 26), który również analizuje nowożytną komunikację sądową, określa z kolei *dyskurs sądowy* jako:

nadrzędną zasadę organizującą proces sądowy oraz jego utrwalenie w postaci określonych typów tekstu wraz z całą dramaturgią procesu sądowego, na którą składają się układ i hierarchia ról procesowych, uwarunkowania lokalizacyjne i skodyfikowane ogniwa procesu.

Fakt teatralizacji oraz rytualizacji komunikacji sądowej przywołuje także w analizie tekstologicznej rozprawy sądowej Małgorzata Rzeszutko (2003: 87), zwracając uwagę na „węzły dramatyczne”, czyli momenty przełomowe, takie jak np. odczytanie aktu oskarżenia, konfrontacja zeznań świadków czy odczytanie wyroku. A. Ruszer (2008: 27) z kolei, przywołując podział Romana Łyczywka i Olgierda Missuny (1977) w kontekście procesu karnego, wymienia: (1) przemówienia incydentalne wygłaszane okazjonalnie w toku przewodu sądowego, (2) mowy (przemówienia) końcowe wygłaszane przez oskarżycieli, obrońców i oskarżonych po zamknięciu przewodu sądowego oraz (3) mowy sędziowskie będące ustnym uzasadnieniem sentencji wyroku następującym bezpośrednio po ogłoszeniu wyroku. Charakteryzując te ostatnie, zwraca uwagę na fakt, że mimo iż przemówienie sędziego jest skierowane do stron postępowania oraz do publiczności, dla oskarżycieli i obrońców istotniejsze jest pisemne uzasadnienie wyroku (Ruszer 2008: 27–28). W tym miejscu warto także zaznaczyć, że chociaż postępowanie sądowe odbywa się w formie ustnej, przebieg rozprawy jest dokumentowany w formie protokołu, a dyskurs sądowy jest w dużej mierze komunikacją pisemną (Grzelak 2010: 151).

W świetle powyższych rozważań dotyczących związków retoryki z dyskursem sądowym oraz aspektów pragmatycznych komunikacji sądowej w kolejnej części niniejszego opracowania przedstawię charakterystykę wyroku jako gatunku sądowego.

2. Wyrok jako gatunek sądowy

Wedle *Małej encyklopedii prawa* (2005: 714) wyrok wydawany w postępowaniu cywilnym to „unormowana ustawowo forma orzeczenia merytorycznego zawierającego «stanowcze» rozstrzygnięcie stosunku spornego”, a wydanie wyroku jest tożsame z rozpoznaniem przez sąd sprawy cywilnej co do istoty. Co ważne, zgodnie z art. 316 § 1 kodeksu postępowania cywilnego (kpc) sąd wydaje wyrok po zamknięciu rozprawy, „biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący

w chwili zamknięcia rozprawy”. Podobne brzmienie ma również art. 410 kodeksu postępowania karnego (kpk) mówiący, że „podstawę wyroku może stanowić tylko całokształt okoliczności ujawnionych w toku rozprawy głównej”. Warto także nadmienić, że zarówno wyroki, jak i postanowienia są wspólnie określane mianem *orzeczeń*.

Z drugiej strony, charakteryzując wyroki z językoznawczego punktu widzenia, należałoby zwrócić uwagę na ich rolę w dyskursie sądowym, usytuowanie względem pozostałych gatunków sądowych oraz na ich makrostrukturę. Jak trafnie podnosi A. Ruszer (2008: 47), który w swojej typologii tekstów sądowych obok kryterium formalnego i kryterium przynależności stylowej przyjmuje także kryterium funkcjonalne, funkcją dominującą wyroku jest funkcja performatywna (sprawcza). Autor zauważa przy tym obecność w uzasadnieniach wyroków argumentację, konkludując jednakże, że perswazja jest jedynie funkcją sekundarną omawianego gatunku (Ruszer 2008: 37). Badacz podkreśla przy tym przynależność wyroków do stylu urzędowego z racji obecności formuł uzasadniających i oceniających (por. tab. 1), choć można podnieść zarzut braku spójności takiego ujęcia z charakterystyką stylu urzędowego utożsamianego z dyrektywnością, standaryzacją, precyzją i bezosobowością (Wojtak 1993).

Tabela 1. Dyskurs sądowy

TYP TEKSTU	CECHY
Akt oskarżenia wraz z uzasadnieniem	Styl urzędowy (obecność formuły performatywnej <i>oskarżam o to, że ...</i>), przedstawienie zarzutu, argumentacja, tekst pisany odczytany
Orzeczenie sądu (wyrok) wraz z uzasadnieniem	Styl urzędowy (obecność formuł uzasadniających i oceniających), performatywy, argumentacja, tekst pisany
Uzasadnienie na sali rozpraw – ustne motywy wyroku	Styl urzędowy (obecność formuł uzasadniających i oceniających), performatywy, argumentacja, tekst mówiony
Protokół sądowy wraz z podgatunkami (wyjaśnienie, zeznanie, opinia)	Styl urzędowy (obecność formuł prospektywnych, składnia przytoczenia, monologowy charakter tekstu), tekst pisany
Mowy końcowe	Styl oficjalny, artystyczny (obecność toposów, perswazja: argumentacja, wartościowanie, chwytów erystyczne, intonacja), ustność przekazu (wygłoszenie)

Źródło: A. Ruszer, *Mowa sądowa jako retoryczny gatunek tekstu*, niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2008, s. 47.

Mając na uwadze powyższe ustalenia, A. Ruszer (2008: 33, 34) zawęża grupę sądowych tekstów retorycznych o dominującej funkcji perswazyjnej do mów końcowych oskarżycielskich i obrończych, jednocześnie klasyfikując akt oskarżenia i orzeczenia sądowe jako teksty nieretoryczne o dominancie sprawczej. Z drugiej jednak strony, mimo iż autor traktuje wyroki jako sądowe teksty nieretoryczne, zaznacza możliwość alternatywnej klasyfikacji gatunków sądowych na: retoryczne teksty performatywne (akty oskarżenia, wyroki), retoryczne teksty

perswazyjne (mowy sądowe) oraz nieretoryczne teksty sprawozdawczo-referujące (protokoły z rozprawy) (Ruszer 2008: 34). Przyjmując właśnie takie rozróżnienie gatunków sądowych, w dalszej części rozważań spróbuję wykazać, że uzasadnienia wyroków można postrzegać jako formy dialogowe, odnoszące się pozytywnie bądź negatywnie do argumentów przytaczanych na sali sądowej czy argumentów zawartych w pismach procesowych, niepozbawione zatem funkcji perswazyjnej i stąd zasługujące na miano *tekstów retorycznych*.

Przed podjęciem analizy schematów argumentacyjnych w uzasadnieniach wyroków niezbędne wydaje się jednak określenie makrostruktury wyroków. W pierwszej kolejności pragnę zauważyć za Joanną Grzelak (2010: 163), że wyroki są komunikatem składającym się z dwóch części: pisemnej oraz ustnej. Część pisemna obejmuje wstęp (komparycję wyroku), część dyspozytywną (sentencję wyroku) oraz pisemne uzasadnienie wyroku, które może zostać sporządzone w późniejszym terminie. Do części ustnej wyroku należą natomiast odczytanie wyroku oraz ustne podanie powodów wydania wyroku (Grzelak 2010: 162–163). Autorka ta wskazuje zarazem na różnice między uzasadnieniami wyroków sporządzanych w sprawach cywilnych i karnych (Grzelak 2010: 166). I tak, odpowiednio, w procedurze cywilnej uzasadnienie wyroku zawiera przedstawienie stanowisk stron, ustalenia faktów oraz ocenę dowodów, a także motywy decydujące o ocenie wiarygodności niektórych z dowodów. W wypadku procedury karnej zaś przedstawienie stanu faktycznego oraz ocena dowodów są poprzedzone charakterystyką oskarżonego oraz stanowiska, jakie zajmuje on w toczącej się sprawie. Kolejną część uzasadnienia wyroku, zarówno w procedurze cywilnej, jak i karnej, określa się mianem *subsumpcji*, w której ukazuje się związek badanego stanu faktycznego z określoną normą prawną. Wreszcie w pozostałej części uzasadnienia w sprawach karnych podawana jest informacja o karze wymierzonej przez sąd. W wypadku uzasadnień wyroków w sprawach cywilnych możliwe jest ponadto podanie informacji o zastosowaniu rygoru natychmiastowej wykonalności. Ostatnią częścią jest natomiast decyzja dotycząca kosztów procesu, a pod nią widnieją podpisy składu sędziowskiego. Należy jeszcze nadmienić, że nieco inne schematy będą widoczne w sposobie konstruowania uzasadnień wyroków sądów ostatniej instancji, będących ostatecznym rozstrzygnięciem prawnym, od którego nie przysługuje apelacja.

Jak widzimy, teksty wyroków charakteryzuje silna formalizacja i uschematyzowanie, czego wymagają przepisy kodeksowe oraz oficjalność odnośnej sytuacji komunikacyjnej. Stąd, jak zauważa Krzysztof Marczyk (2004: 160), struktura organizacyjna wyroku jest wielokrotnie powielana, a sam wyrok jest tekstem kliszowanym, którego formalizacja jest widoczna na poziomie mikro- i makrotekstowym. Autor zwraca ponadto uwagę na wyrażenia typu: *po rozpoznaniu w dniu ... sprawy z powództwa ... przeciwko ... zasądza ...*, twierdząc, że konwencjonalizują one wypowiedź, „tworząc niezmienny szablon, na który naniesione są informacje indywidualizujące konkretną sprawę” (Marczyk 2004: 160).

Należy przy tym pamiętać, że choć wyroki stanowią silnie skonwencjonalizowany typ tekstu sądowego, nie są one kategorią jednolitą. Za odmiany gatunkowe można uznać przykładowo: wyroki sądu apelacyjnego, wyroki Sądu Najwyższego, wyroki Trybunału Konstytucyjnego, wyroki częściowe, wyroki końcowe, wyroki w sprawie cywilnej czy wyroki w sprawie karnej. Jak łatwo zauważyć, powyższe zróżnicowanie wyroków ilustrujące wybrane

odmiany opiera się na różnych kryteriach, np. na kryterium instancji sądu czy kryterium jurysdykcji. Jak wiadomo jednak, katalog możliwych kryteriów nie jest katalogiem zamkniętym, dzięki czemu możliwe jest tworzenie różnorodnych klasyfikacji odmian gatunkowych wyroku.

Ciekawą typologię gatunków prawnych obejmującą wyroki zaproponował Yon Maley (1994: 16, cyt. za: Gibbons 2003: 132–133). W przywoływanej klasyfikacji odnoszącej się do kultury prawnej *common law* opartej na precedensach wyroki pojawiają się jako: (1) cytowane precedensy, należące do kategorii skodyfikowanych tekstów pisanych istniejących przed rozpoczęciem postępowania sądowego, oraz (2) gatunki prymarnie mówione stanowiące ostatnie ogniwo procesu, zawierające rozstrzygnięcie i wnioski uzasadniające decyzję sądu. Choć powyższy opis nie odnosi się do systemu prawa kontynentalnego (stanowionego), pozwala doszukać się analogii do polskiej kultury prawnej. Wyroki wydawane na przykład przez Sąd Najwyższy, będący organem ostatniej instancji, są bowiem finalnym rozstrzygnięciem kwestii spornych, a zarazem powołują się na wcześniejsze orzeczenia sądowe. Wzmiankowany sąd cytuje już wydane wyroki (choć te nie mają w Polsce statusu wiążącego precedensu), aby odrzucić bądź wzmocnić argumenty popierane przez sąd w bieżącej sprawie. Przytaczanie wcześniejszych decyzji ma więc odgrywać rolę legitymizacyjną i zwiększać autorytet sądu rozpoznającego sprawę. Może również, odwrotnie, służyć obaleniu tez wysuwanych przez sądy niższych instancji. Ogólnie rzecz biorąc, przy sporządzaniu uzasadnienia wyroków sądy powołują się na uznane autorytety, źródła prawa czy wcześniejsze orzecznictwo w celu zwiększenia perswazyjności swojej argumentacji. A ponieważ perswazja jest nierozzerwalnie związana z doborem i metodyczną organizacją argumentów, kolejna część niniejszego opracowania będzie dotyczyć schematów argumentacyjnych obecnych w uzasadnieniach wyroków, wyodrębnionych przy założeniu, że argumentacji sędziowskiej można przypisać cechy dyskursu dialogicznego.

3. Dialogiczny model koncesywności w uzasadnieniach wyroków

Punktem wyjścia do rozważań na temat dialogicznego charakteru pisemnych uzasadnień wyroków niech będzie stwierdzenie A. Ruszera (2008: 18), że „mówca może w jakimś stopniu odczytywać bieżące reakcje odbiorców i próbować wyjść naprzeciw ich horyzontowi oczekiwań, dostosowując to, co wcześniej przygotował, do danej sytuacji komunikacyjnej”. Powołując się na Annę Duszak (1998), badacz zauważa, że tekst retoryczny powstaje „z myślą o wygłoszeniu zgodnie z zasadą mówioności, w określonej sytuacji komunikacyjnej i oficjalnej oprawie stylistycznej” (Ruszer 2008: 25). Z drugiej natomiast strony, zauważając oczywiście, że mowy sądowe są formalnie monologami, dostrzega on w nich cechy dialogiczne w postaci odniesień do wypowiedzi adwersarza, tj. nawiązań i przeciwstawień (Ruszer 2008: 26). Wspomina również o odpieraniu przewidywanych kontrargumentów. Podobnie postrzega pisma procesowe M.T. Lizisowa (2006: 61), utrzymując, że „dekodowanie wypowiedzi zawartych w przepisach prawnych stanowi swoisty dialog między stronami biorącymi udział w procesie sądowym, które następnie podnoszone są przez sąd w uzasadnieniu wyroku”.

Opierając się na powyższych założeniach oraz przywołując wzmiankowany już podział na retoryczne teksty performatywne, retoryczne teksty perswazyjne oraz nieretoryczne teksty

sprawozdawczo-referujące, przedstawię możliwość analizy pisemnej argumentacji sędziów z wykorzystaniem interakcyjnego modelu koncesywności w rozumieniu E. Couper-Kuhlen i S.A. Thompson (1999) oraz D. Barth-Weingarten (2003). Zgodnie z powoływaną koncepcją *koncesywność* jest rozumiana nie jako tradycyjna składniowo-semantyczna relacja przyzwolenia¹, lecz jako sekwencyjna relacja dyskursywno-pragmatyczna, która w swoim podstawowym wariancie składa się z trzech segmentów: twierdzenia (X), potwierdzenia (X') i kontrtwierdzenia (Y). W modelu prototypowym (diadycznym) obserwowanym w dyskursie mówionym przedmiotowa relacja jest realizowana przez dwóch współdziałających interlokutorów. W dyskursie pisanim natomiast wszystkie kroki są realizowane przez tego samego nadawcę: w postaci schematów monadycznych (gdzie inicjalne twierdzenie (X) jest implikowane przez kontekst) lub pseudodiadycznych (gdzie nadawca przytacza inicjalne twierdzenie drugiej strony (X)).

W dalszej części opracowania wskażę na przydatność powyższego narzędzia analitycznego, które w pierwotnym kształcie uwzględnia założenia językoznawstwa interakcyjnego i analizy konwersacyjnej (podkreślających dialogowość i wspólne konstruowanie znaczeń przez uczestników dyskursu), a także funkcjonalnej teorii języka Michaela A.K. Hallidaya (1994) zakładającej współlistnienie metafunkcji ideacyjnej, interpersonalnej i tekstowej. Należy zauważyć, że choć prezentowany model został stworzony z myślą o badaniu odmiany mówionej języka, można go z powodzeniem stosować w opisie argumentacyjnego dyskursu sędziów przez identyfikację schematów, znaczników i funkcji badanej relacji (por. Szczyrbak 2014). Analiza uzasadnień wyroków wykorzystująca interakcyjny model koncesywności może zatem uzupełniać istniejące analizy pisemnej argumentacji sędziowskiej prowadzone z punktu widzenia logiki formalnej, teorii czy filozofii prawa.

Uprawniona wydaje się ponadto teza, że pisemne uzasadnienia wyroków można postrzegać jako „niemy dialog” prowadzony przez sąd oraz pozostałych uczestników dyskursu sądowego. Nawiązuje ona bezpośrednio do założeń pragmadialektycznej teorii argumentacji F.H. van Eemeren i R. Grootendorsta (1984) rozwijanej na gruncie argumentacji prawniczej przez Eveline T. Feteris i Harma Kloosterhuisa (Feteris 1996, 2017; Feteris, Kloosterhuis 2009), a w polskim kontekście obecnej m.in. w pracy A. Grabowskiego (1999). Zgodnie z założeniami powoływanej teorii argumentacja to w istocie dialog protagonisty i antagonisty, którzy wspólnie zmiierają do rozstrzygnięcia konfliktu, pokonując przy tym poszczególne etapy krytycznej dyskusji. Jak zauważają Frans H. van Eemeren, Peter Houtlosser i A. Francisca Snoeck Henkemans (2007: 20), każdy dyskurs argumentacyjny polega na prowadzeniu dysputy z rzeczywistym bądź wyobrażonym adwersarzem. Co więcej, argumentację protagonisty można analizować jako jego wkład w dyskusję, w której zamierza rozwiązać ewentualne wątpliwości czy odeprzeć możliwą krytykę (van Eemeren i in. 2007: 10), nawet wówczas, gdy te nie zostały jeszcze wyraźnie sformułowane.

1 Opis zdań koncesywnych (zwanych też przyzwolonymi czy przyzwalającymi) we współczesnym języku polskim można znaleźć w artykule Macieja Grochowskiego (2006).

W dialogicznym dyskursie sądowym obecne są spokrewnione figury myśli: *antycypacja* (gr. *prolepsis*, łac. *anteoccupatio*) oraz *przyznanie* (gr. *paromologia*, łac. *concessio*). Pierwsza z nich jest stosowana „szczególnie we wprowadzeniu dla uprzedzenia ewentualnych zarzutów przeciwnika” po to, aby ten zarzut osłabić, druga okazuje się przydatna w unieszkodliwieniu ewentualnego zarzutu przeciwnika przez przyznanie się w upiększającej formie do sprawy, o którą toczy się spór (Lichański 2007: 135). Należy oczywiście pamiętać, że argumentacja z użyciem figury *concessio* jest argumentacją jedynie pozornie dopuszczającą argumenty adwersarza. Prawdziwym celem takiego zabiegu jest w istocie skuteczne zabic argumentacji oponenta. Tę właściwość figury przyznania dostrzega także w swojej analizie Jan Baron (2011; za: Lichański 2007: 159), zaznaczając, że pozorne przyznanie racji interlokutorowi w rzeczywistości podkreśla siłę argumentu decydującego o zwycięstwie argumentującego.

Figura *concessio* jest spokrewniona ze składniowo-semantyczną relacją przyzwolenia oraz dyskursywno-pragmatyczną relacją koncesywności. Ta ostatnia będzie przedmiotem prezentowanej w dalszej części analizy schematów argumentacyjnych w uzasadnieniach wyroków. Należałoby tutaj przypomnieć, że zgodnie z przyjętą metodologią współwystępujące uprzedzenie kontrargumentów i pozorna (bądź częściowa) zgoda z argumentacją przeciwną są interpretowane w schematach argumentacyjnych konstruowanych nie na poziomie zdania, lecz jednostek ponadzdaniowych. Krótko mówiąc, ich efekt retoryczny jest osiągany na poziomie dłuższych segmentów tekstu, analizowanych w odnośnym kontekście. Dla ścisłości warto jeszcze wyjaśnić, że poszczególne kroki nie zawsze odpowiadają graficznie wyodrębnionym w tekście źródłowym segmentom, tj. zdaniom czy akapitom. Są one natomiast rozpoznawalne dzięki obecności wykładników współwystępujących z koncesywnością, na przykład znaczników kontrastu (np.: *ale, jednak, niemniej jednak*), czasowników deontycznych (np.: *móc, winien*) czy przysłówków epistemicznych (np.: *niewątpliwie, rzeczywiście, faktycznie*).

Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystano uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego oraz uzasadnienie wyroku wydanego przez jeden z wydziałów Sądu Okręgowego w Warszawie. Wybrane przykłady wyroków wydanych przez sądy różnych instancji obrazują możliwe realizacje schematów koncesywnych, a także powiązane z nimi znaczniki i funkcje. Tym samym pełnią funkcję ilustracyjną i nie należy ich interpretować jako przykłady kanoniczne czy reprezentatywne dla określonej grupy wyroków.

Pierwszy z prezentowanych przykładów ilustruje schemat pseudodiadyczny, a więc taki, w którym Trybunał Konstytucyjny najpierw przytacza argument wysuwany przez adwersarza (*przepis poddany kontroli służy ...*), a następnie w serii posunięć argumentacyjnych odpowiednio prezentuje twierdzenia, w których stanowczo wyraża preferowany przez siebie punkt widzenia (*należy wziąć pod uwagę ...; Jednak ... nie mogą stanowić czynnika ...*). W potwierdzeniach (X') sąd uprzedza z kolei argumenty, które w bezpośredniej wymianie zdań mogłyby zostać użyte przeciwko niemu. I tak wtrącenie: *hipotetycznie, w związku z prowadzonymi tu rozważaniami ...* ma łagodzić efekt następującego po nim kontrposunięcia (-Y'). W pozostałych potwierdzeniach (X') widać natomiast, że sąd wyraża częściową zgodę z adwersarzem (*Nie da się wprowadzić wykluczyć, że niektórzy ...; nie można wykluczyć sytuacji, w której ...; W tych okolicznościach ... nasuwa się nieuchronny wniosek ...*).

Warto podkreślić, że w kontrtwierdzeniach (Y) widać konsekwentne użycie modalności deontycznej sygnalizowanej przez czasowniki: *należy, nie można, nie mogą i winna*. Z kolei w potwierdzeniach (X') nie brak przysłówków epistemicznych wyrażających stosunek nadawcy do wypowiedzianych treści, np.: *wprawdzie, raczej czy faktycznie*. Wreszcie mimo iż schematy kończące się kontrtwierdzeniem (Y) są częstszym zjawiskiem, można zaobserwować także schematy odwrócone (podobne do omawianego przykładu), kończące się potwierdzeniem (X'), a więc ostatecznym przyznaniem słuszności adwersarzowi. W wypadku takich schematów naprzemienne posunięcia i kontrposunięcia służą równoważeniu przeciwstawnych racji i argumentów, a ich efektem końcowym jest przynajmniej częściowe wycofanie się z uprzednio obranego stanowiska.

Tabela 2. Przykład 1. Schemat pseudodiadyczny (Trybunał Konstytucyjny)²

KROK	REALIZACJA	FUNKCJA
X	2.2 Odnosząc się do twierdzenia, że przepis poddany kontroli służy zapobieganiu instrumentalnemu wykorzystywaniu procedury uzupełniania braków formalnych przez profesjonalnych pełnomocników, sporządzających celowo dotknięte wadami apelacje, aby zyskać na czasie,	Przytoczenie argumentu wysuniętego przez adwersarza
-Y	należy wziąć pod uwagę dwie zasadnicze okoliczności. Po pierwsze, z tego, że dane prawo może być nadużywane, w tym zaś wypadku może utrudnić wymiar sprawiedliwości, nie można czynić podstawowego argumentu na rzecz zniesienia czy choćby radykalnego ograniczenia tego prawa.	Kontrtwierdzenie (twierdzenie wysuwane przez sąd)
X'	Nie da się wprawdzie wykluczyć, że niektórzy adwokaci, radcowie prawni czy rzecznicy patentowi, dążąc do odwleczenia momentu uprawomocnienia się względem ich klienta wyroku sądu pierwszej instancji, rzeczywiście wykorzystywali tryb uzupełniania braków formalnych apelacji niezgodnie z jego przeznaczeniem.	Potwierdzenie przez sąd częściowej słuszności argumentu adwersarza
Y'	Jednak ewentualne tego typu incydenty nie mogą stanowić decydującego czynnika przy kształtowaniu przez ustawodawcę powszechnie obowiązujących standardów procesowych. Innymi słowy, obawa przed nadużywaniem prawa winna skłaniać ustawodawcę raczej do poszukiwania właściwej redakcji i konstrukcji przepisów niż do eliminacji samego uprawnienia.	Kontrtwierdzenie (twierdzenie wysuwane przez sąd)
Y'-	Po drugie, konsekwencją przypisania	

2 Treść orzeczeń w tabelach podano w oryginalnym brzmieniu, wyróżnienia pochodzą od autorki.

KROK	REALIZACJA	FUNKCJA
X'	(hipotetycznie, w związku z prowadzonymi tu rozważaniami, i na skutek argumentacji zaprezentowanej przez Marszałka Sejmu)	Antycypacja kontrargumentu („atak wyprzedzający”)
-Y'	profesjonalnym pełnomocnikiem procesowym wskazanego wyżej zamiaru „gry na zwłokę” winno być także założenie, iż dla jego zrealizowania pełnomocnicy ci poszukiwać będą również innych, zastępczych (a przy tym nadal dostępnych w aktualnym stanie prawnym) i wywierających podobny skutek rozwiązań prawnych.	Kontrtwierdzenie (twierdzenie wysuwane przez sąd)
X'	Wziąwszy pod uwagę sugestie formułowane w literaturze adresowanej do prawników praktyków, nie można wykluczyć sytuacji, w której radca prawny, adwokat czy rzecznik patentowy faktycznie sporządzi apelację, chcąc ją jednak zyskać na czasie dzięki procedurze uzupełniania braków formalnych, zadba o to, by na omawianym piśmie procesowym – z uwagi na dyspozycję art. 370 ¹ k.p.c. – widniał jedynie podpis jego mocodawcy (klienta).	Potwierdzenie przez sąd częściowej słuszności argumentu adwersarza
X'	W tych okolicznościach (potwierdzonych obserwacją praktyki przez występujący z pytaniem prawnym sąd) nasuwa się nieuchronny wniosek, że wykorzystywanie braków apelacji dla celowego przedłużania sądowego postępowania cywilnego również w obecnym stanie prawnym może mieć miejsce, zaś zaskarżony przepis nie jest w stanie temu skutecznie zapobiec.	Wycofanie się z wcześniejszego stanowiska

W przykładzie drugim argumentacja przybiera formę schematu monadycznego, w którym twierdzenie adwersarza nie zostało wyraźnie przywołane. Można je natomiast zrekonstruować na podstawie kontekstu. W tym wypadku Trybunał Konstytucyjny najpierw formułuje argument, z którym się identyfikuje, i go uzasadnia (*jedyną ... wartością, która mogłaby ...; należy jednak doprecyzować ...*). Kolejnym widocznym krokiem jest „atak wyprzedzający”, tj. antycypacja argumentu, jakiego mogłaby użyć druga strona, i zgodzenie się z nim (*choć niewątpliwie wykluczenie ... skróciłoby ...*). I wreszcie w ostatnim posunięciu sąd uwypukla inny istotny aspekt spornej kwestii (tj. znaczenie prawidłowo sporządzanej apelacji), po to, aby odwrócić uwagę od argumentu, jakiego mógłby użyć adwersarz.

Interesujące w prezentowanych schematach jest współwystępowanie znaczników. I tak w przykładzie drugim *choć*, prymarny wykładnik przyzwolenia, pojawia się wraz z przysłówkiem epistemicznym *niewątpliwie*, a przymiotnik wartościujący *istotny* poprzedza znacznik kontrastu *natomiast*, będący najczęstszym sygnałem kontrposunięcia (Y). Krok potwierdzający (X') zawiera ponadto formę trybu przypuszczającego (*skróciłoby*), który często pojawia się w wypadku spekulacji na temat zasadności argumentu przeciwnego.

Tabela 3. Przykład 2. Schemat monadyczny (Trybunał Konstytucyjny)

KROK	REALIZACJA	FUNKCJA
0	[Im bardziej dolegliwe dla strony skutki uchybienia formalnego jej pełnomocnika, tym lepiej, albowiem zmuszają do poprawy jakości i staranności pomocy świadczonej przez tego ostatniego.]	Rekonstrukcja twierdzenia adwersarza, które jest implikowane przez kontekst
Y	W świetle przeprowadzonych rozważań, jedyną – zdaniem Trybunału Konstytucyjnego – wartością, którą mogła by chronić restrykcyjna regulacja zawarta w art. 370 ¹ k.p.c., jest szybkość postępowania sądowego.	Kontrtwierdzenie (twierdzenie wysuwane przez sąd)
Y'	Dla ścisłości należy jednak doprecyzować, że nie chodzi tu bynajmniej o oszczędność czasu wynikającą z odrzucenia apelacji,	Uzasadnienie kontrtwierdzenia
X'	choć niewątpliwie wykluczenie postępowania w drugiej instancji skróciłoby procedurę prowadzącą do uprawomocnienia się wyroku w indywidualnej sprawie.	Antycypacja argumentu adwersarza („atak wyprzedzający”) i potwierdzenie
Y'	Istotą jest natomiast przyspieszenie postępowania dzięki temu, że jedynie prawidłowo pod względem formalnym sporządzonej apelacji nadawany jest bieg, bez konieczności podejmowania dodatkowych czynności, w tym wzywania przez sąd do uzupełnienia braków pisma procesowego, a następnie oczekiwania na upływ okresu wyznaczonego na dokonanie tej czynności.	Kontrtwierdzenie (twierdzenie wysuwane przez sąd)

I wreszcie ostatni z analizowanych przykładów, będący fragmentem uzasadnienia wyroku wydanego przez Sąd Okręgowy i dotyczącego spornego znaku towarowego. Tutaj również obserwujemy schemat monadyczny, zatem brak w nim inicjalnego przytoczenia argumentu adwersarza. W wypadku opisywanej realizacji, w odróżnieniu od poprzednich przykładów, można jednak zauważyć brak określonego wykładnika sygnalizującego pierwsze kontrtwierdzenie (dotyczące specjalistycznej znajomości przedmiotowego produktu). Jego interpretacja jako kontrposunięcia wynika dopiero z interpretacji sąsiednich segmentów tekstu.

W pozostałych kontrposunięciach łatwo z kolei zauważyć obecność modalności deontycznej (*należy stwierdzić, że ...*) sygnalizującej stanowczość i kategorię sądu. Wreszcie na uwagę zasługuje też realizacja potwierdzenia (*Nawet jednak nie dysponując ...*), w którym pojawia się wykładnik *nawet jednak*. Nieco odmiennie od kroku potwierdzającego w przykładzie drugim (*choć niewątpliwie wykluczenie ... skróciłoby ...*), w przykładzie trzecim brak bezpośredniego potwierdzenia słuszności argumentu drugiej strony. Sąd, uprzedzając możliwy zarzut, zapewnia natomiast, że wysuwany przez niego argument jest uzasadniony również wówczas, gdy brak dowodu potwierdzającego zakres ograniczenia twórczej swobody projektanta.

Tabela 4. Przykład 3. Schemat monadyczny (Sąd Okręgowy)

KROK	REALIZACJA	FUNKCJA
0	[Wzór zawarty lub zastosowany w kwestionowanym produkcie nie wywiera na zorientowanym użytkowniku odmiennego ogólnego wrażenia.]	Rekonstrukcja twierdzenia adwersarza, które jest implikowane przez kontekst
Y	Specyfika produktu – profilu (rączki) do drzwi przesuwanych sprawia, że użytkownik – stolarz wykonujący szafy lub zabudowy wnęk jest w dużej mierze specjalistą w swej dziedzinie, potrafi zatem rozróżnić elementy funkcjonalne, konieczne do tego aby listwa pełniła swoją rolę od elementów czysto wzorniczych, co do których twórca może korzystać ze swobody wyboru kształtu, prowadzenia linii i proporcji.	Kontrtwierdzenie (twierdzenie wysuwane przez sąd)
X'	N a w e t j e d n a k nie dysponując dowodem na to w jakim zakresie swoboda twórcza projektanta jest ograniczona,	Antycypacja argumentu adwersarza („atak wyprzedzający”)
Y'	n a l e ż y stwierdzić, że profil, w którym wzory wspólnotowy i przemysłowy stron są zawarte powinien mieć postać listwy nakładanej na całą długości płyty drzwiowej i umożliwiać przesuwanie drzwi.	Kontrtwierdzenie (twierdzenie wysuwane przez sąd)
Y'	Uwzględniając wszystkie pozostałe elementy n a l e ż y stwierdzić, że wzór wspólnotowy i produkt pozwanego są wyraźnie odmiennie, zarówno w poszczególnych elementach, jak i w ogólnym oglądzie zorientowanego użytkownika.	Kontrtwierdzenie (twierdzenie wysuwane przez sąd)

Konkludując, obserwacja powyższych przykładów uzasadnia stwierdzenie, że w pisanym dyskursie sądowym schematy koncesywne mogą być realizowane jako sekwencje monadyczne (przykłady 2 i 3) lub pseudodiadyczne (przykład 1), w wariantach głównych, tj. kończących się kontrtwierdzeniem (przykłady 2 i 3), lub odwróconych, tj. kończących się potwierdzeniem (przykład 1). Powyższa konkluzja nie jest jednak tożsama ze stwierdzeniem najczęstszych typów schematów występujących w określonych typach wyroków, co wymagałoby badań ilościowych przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie.

Podsumowanie

Jak pokazują przytoczone powyżej fragmenty wyroków, mimo braku możliwości bezpośredniej interakcji między sędzią a adresatem argumentacji antycypacja kontrargumentów nieobecnego adwersarza oraz pozorna zgoda z argumentami przeciwnymi stanowią ważny element uzasadnień wyroków. Przeprowadzona analiza dowodzi ponadto, że trójsegmentowy model relacji koncesywności – stworzony z myślą o dyskursie mówionym – jest przydatnym

narzędziem opisu pisemnego dyskursu argumentacyjnego mającego cechy dialogiczności. Z jednej strony umożliwia on bowiem określenie schematów i posunięć argumentacyjnych, w które wpisano niejako obecność argumentów przeciwnych, z drugiej zaś ułatwia identyfikację konkretnych środków językowych preferowanych w dyskursie sędziów. Model ten daje więc możliwość dyskursywnego spojrzenia na pisemną argumentację sędziów oraz wzbogacenia opisów wnioskowań i dowodzeń prawniczych o elementy istotne z punktu widzenia retoryki oraz pragmatyki.

Dialogiczne spojrzenie na uzasadnienia wyroków pozostaje w zgodzie z postulatami przywoływanej w niniejszej pracy pragmadialektycznej teorii argumentacji. Ta każe spojrzeć na argumentację jako na część krytycznej dyskusji z określonymi etapami, w której argumenty podlegają racjonalnej ocenie, umożliwiając lepsze zrozumienie różnicy opinii reprezentowanych przez uczestników argumentacji. Kluczowe dla rozstrzygnięcia sporu jest ponadto „manewrowanie strategiczne”, łączące cele retoryczne i dialektyczne, obejmujące dobór tematu, zwrot ku audytorium oraz umiejętne wykorzystanie środków przekazu. Do operacji służących ocenie argumentów należą z kolei: ustalenie punktów spornych, rozpoznanie stanowisk przyjętych przez strony, identyfikacja argumentów dosłownych i implikowanych, a także analiza struktury argumentacji. Ta ostatnia, jak wykazano w niniejszym opracowaniu, może zostać przeprowadzona z wykorzystaniem modelu koncesywności.

Niezależnie od powyższych ustaleń należy jednak przyznać, że schematów zidentyfikowanych w przytaczanych wyrokach, mających charakter wyłącznie ilustracyjny, nie należy traktować jako schematów kanonicznych występujących w uzasadnieniach wszystkich typów wyroków pełniących różne funkcje w systemie sądowym. Nie można także wykluczyć, że – niezależnie od typu jurysdykcji czy statusu wyroku – na częstość występowania określonych schematów oraz dobór konkretnych środków językowych mają wpływ indywidualne preferencje poszczególnych sędziów. Aby sformułować wnioski dotyczące częstości występowania określonych schematów i znaczników – oraz stopnia, w jakim w uzasadnieniach widoczne są argumenty przeciwne – należałoby przeprowadzić badanie ilościowe na reprezentatywnej próbie obejmującej wyroki określonego rodzaju. Ciekawe byłoby również porównanie sposobów konstruowania uzasadnień wyroków – w tym doboru znaczników argumentacyjnych – w systemie prawa kontynentalnego z odpowiednimi elementami uzasadnień formułowanych przez sędziów w systemie *common law*, odwołujących się do precedensów.

Objaśnienia symboli:

-
- 0 – twierdzenie implikowane przez kontekst
 - X – twierdzenie
 - X' – potwierdzenie
 - Y- – syntaktycznie niekompletne kontrtwierdzenie
 - Y – kontrtwierdzenie (kontrapozycje)
 - Y' – powrót do kontrtwierdzenia
 - Y – syntaktyczna kontynuacja kontrtwierdzenia

Źródła

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego nr 61/4/A/2008 z dnia 20 maja 2008 r.
 Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie nr XXII Gwzł 14/12 z dnia 20 sierpnia 2012 r.

Bibliografia

- Baron J. 2011: *Dialogowość prozy kaznodziejskiej (na przykładzie kazań Antoniego Węgrzynowicza na dzień Niepokalanej Poczęcia Panny Przenajświętszej)*, „Homo Communicativus. Filozofia – komunikacja – język – kultura”, nr 1(6), s. 155–160.
- Barth-Weingarten D. 2003: *Concession in spoken English. On the realisation of a discourse-pragmatic relation*, Narr, Tübingen.
- Couper-Kuhlen E., Thompson S.A. 1999: *On the concessive relation in conversational English*, [w:] F.W. Neumann, S. Scheulding (red.), *Anlistentag 1998 Erfurt Proceedings*, Wissenschaftlicher Verlag, Trier, s. 29–39.
- Dahlman C., Feteris E.T. 2017: *Legal argumentation theory. Cross-disciplinary perspectives*, Springer, Dordrecht.
- Dijk van T.A. 1997: *The study of discourse*, [w:] T.A. van Dijk (red.), *Discourse as structure and process*, Sage, London, s. 1–34.
- Duszak A. 1998: *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Eemeren van F.H., Grootendorst R. 1982: *The speech acts of arguing and convincing in externalised discussions*, „Journal of Pragmatics”, vol. 6, s. 1–24.
- Eemeren van F.H., Grootendorst R. 1984: *Speech acts in argumentative discussions. A theoretical model for the analysis of discussions directed towards solving conflicts of opinion*, Foris Publications, Dordrecht.
- Eemeren van F.H., Houtlosser P., Snoeck Henkemans A.F. 2007: *Argumentative indicators in discourse. A pragma-dialectical study*, Springer, Dordrecht.
- Feteris E.T. 1996: *The analysis and evaluation of legal argumentation from a pragma-dialectical perspective*, [w:] D.M. Gabbay, H.J. Ohlbach (red.), *Proceedings of the International Conference on Formal and Applied Practical Reasoning*, Springer, Berlin, s. 151–166.
- Feteris E.T. 2017: *Fundamentals of legal argumentation. A survey of theories on the justification of judicial decisions*, Springer, Leiden.
- Feteris E.T., Kloosterhuis H. 2009: *The analysis and evaluation of legal argumentation. Approaches from legal theory and argumentation theory*, „Studies in Logic, Grammar and Rhetoric”, vol. 16(29), s. 307–331.
- Furdal A. 1982: *Genologia lingwistyczna*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXXIX, s. 61–71.
- Gibbons J. 2003: *Forensic linguistics. An introduction to language in the justice system*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Goźdz-Roszkowski S. 2017: *‘Szacunek’ jako wartość w uzasadnieniach wyroków Sądu Najwyższego USA dotyczącego małżeństw homoseksualnych. Perspektywa juryslingwistyczna*, [w:] A. Kiklewicz, J. Piwowar (red.), *Wartości i wartościowanie w współczesnej humanistyce. III: perspektywa językoznawcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, s. 23–32.
- Goźdz-Roszkowski S. 2020: *Move analysis of legal justifications in Constitutional Tribunal Judgments in Poland. What they share and what they do not*, „International Journal for the Semiotics of Law – Revue Internationale de Sémiotique Juridique”, vol. 33(3), s. 581–600.
- Grabowski A. 1999: *Judicial argumentation and pragmatics. A study on the extension of the theory of legal argumentation*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Grochowski M. 2006: *Zdania koncesyjne w współczesnym języku polskim*, „Filologia Polska” CCCLXXVII, nr 62, s. 219–234.
- Grzelak J. 2010: *Polski język prawa – w perspektywie glottodydaktycznej*, niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Halliday M.A.K. 1994: *An introduction to functional grammar*, Edward Arnold, London.
- Lichański J.Z. 2007: *Retoryka. Historia – teoria – praktyka*, t. 1, DiG, Warszawa.
- Lichański J.Z. 2012: *Jak Kwintylian rozumiał retorykę. Zapomniana definicja*, „Forum Artis Rhetoricae”, nr 1, s. 5–11.
- Lizisowa M.T. 2006: *Wypowiedź prawna i jej dekodowanie*, [w:] M.T. Lizisowa (red.), *Język w urzędach i sądach*, Collegium Columbinum, Kraków, s. 53–63.
- Łyczewek R., Missuna O. 1982: *Sztuka wymowy sądowej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Malinowski A., Pełka M., Brzeski R. 2006: *Przewodnik do ćwiczeń z logiki dla prawników*, LexisNexis, Warszawa.

- Mała encyklopedia prawa*, red. U. Kalina-Prasznic, C.H. Beck, Warszawa 2005.
- Maley Y. 1994: *The language of the law*, [w:] J. Gibbons (red.), *Language and the law*, Longman, London, s. 3–50.
- Marczyk K. 2004: *Formalizacja języka prawniczego praktyki orzeczniczej (na przykładzie tekstu wyroku sądowego wraz z uzasadnieniem)*, [w:] E. Malinowska (red.), *Język – prawo – społeczeństwo*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 157–166.
- Opalek K., Woleński J. 1988: *Logika i interpretacja powinności*, „Kraakowskie Studia Prawnicze” XXI, s. 13–29.
- Paveau M.A., Sarfati G.É. 2009: *Wielkie teorie językoznawcze. Od językoznawstwa historyczno-porównawczego do pragmatyki*, przeł. I. Piechnik, Flair, Kraków.
- Perelman C. 2002: *Imperium retoryki. Retoryka i argumentacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ruszer A. 2008: *Mowa sądowa jako retoryczny gatunek tekstu*, niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Rzeszutko M. 2003: *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Rzucidło-Grochowska I., Grochowski M. (red.) 2015: *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Sarkowicz R. 2005: *Uwagi o współczesnej interpretacji prawniczej*, [w:] S. Wronkowska (red.), *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, Zakamycze, Kraków, s. 31–42.
- Skwarczyńska S. 1954: *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 1–3, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Stelmach J., Brożek B. 2006: *Metody prawnicze. Logika – analiza – argumentacja – hermeneutyka*, Wolters Kluwer Polska, Kraków.
- Szczyrbak M. 2014: *The realisation of concession in the discourse of judges. A genre perspective*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Wojtak M. 1993: *Styl urzędowy*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, Wiedza o Kulturze, Wrocław, s. 147–163.

Summary

Rhetoric and judicial discourse. The concessive relation in legal justification

Keywords: judicial argumentation, concession, rhetoric, legal justification.

The paper focuses on the rhetorical and performative aspects of judicial discourse, highlighting in particular the generic properties of judgments and the dialogic nature of legal justification. Using the tripartite model of concession (Couper-Kuhlen and Thompson; Barth-Weingarten) designed for the analysis of spoken interaction, it demonstrates that legal justification exhibits features of dialogic discourse – including the presence of anticipatory rebuttal (*anteoccupatio*) and acknowledgment (*concessio*) – and may therefore be interpreted as a “mute dialogue” with the evoked adversary.